

Рудько К.А.

*аспірант кафедри цивільного
та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету***ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Вступ. У статті досліджуються актуальні питання інституту доказування в цивільному судочинстві. Основна увага зосереджена увага на процесуальних аспектах подання доказів, конкретизуються засоби доказування та процедура їхнього дослідження.

Процес дослідження доказів передбачає перевірку останніх на відповідність визначеним процесуальним законом критеріям, серед яких провідне місце відведено належності та допустимості. Вказані критерії є основоположними для правильного вирішення справи, саме тому їх дослідження становить особливу актуальність та значимість для розвитку науки цивільного процесуального права.

Ефективність дослідження доказів на відповідність їх критеріям належності та допустимості на сьогодні ускладнюється відсутністю чітко визначеного законом алгоритму процесуальних дій, виконання яких забезпечує повне і всебічне дослідження судом та учасниками справи доказів на відповідність їх зазначеним критеріям. Більше того, закон не містить визначення поняття «допустимості», в той час як «належність» окреслена обмежено.

У вітчизняній правовій науці проблематиці доказування загалом та належності і допустимості доказів зокрема присвятили свої наукові праці такі вчені, як: С. С. Бичкова, В. А. Бігун, Ю. В. Білоусов, М. О. Гетманцев, К. В. Гусаров, К. Б. Дрогозюк, В. В. Комаров, Т. М. Кучер, О. М. Лазько, Д. Д. Луспєник, Н. Ю. Сакара, В. І. Тертишніков, В. П. Феннич, С. Я. Фурса, Т. В. Цюра, Г. В. Чурпіта, М. Й. Штефан та інші. Не зважаючи на наявний науковий інтерес до окремих аспектів належності та допустимості доказів у цивільному процесуальному праві, комплексне дослідження цієї проблематики не проводилося. Враховуючи наявність невирішених питань щодо належності та допустимості доказів, необхідність аналізу правових норм, що регулюють відповідні аспекти, задля встановлення корелюючого зв'язку з ефективністю судового захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод та інтересів, відповідне дослідження є актуальним та таким, що заповнює зазначену наукову нішу.

Виклад основного матеріалу. Цивільне процесуальне доказування – це розумова та процесуальна діяльність суду й інших учасників цивільного процесу, що спрямована на встановлення істини у конкретній справі і вирішення спору між сторонами [1]. Доказова діяльність кожного із суб'єктів має свою специфіку, що залежить від характеру їхньої заінтересованості у вирішенні справи, цілях участі

у процесі та виконуваних процесуальних функціях, процесуальному стані. У цьому аспекті привертають увагу та потребують збалансованості норми ЦПК України, що закріплюють співвідношення функцій сторін та суду під час доказової діяльності. Зокрема, поряд з принциповими положеннями про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін (ч. 1 ст. 12 ЦПК), обов'язок доказування покладається на сторони (ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК) і збирання доказів у цивільних справах за загальним правилом не є обов'язком суду (ч. 2 ст. 12 ЦПК), суд наділений можливістю у виключних випадках збирати докази за власною ініціативою (ч. 7 ст. 81 ЦПК), зокрема: 1) право суду збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК); 2) право суду витребувати з власної ініціативи докази, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК). Аналізуючи ці правові норми, відмітимо, що певною мірою може здаватися, що такі можливості суду можуть порушувати розумний баланс принципів змагальності сторін, рівності їхніх прав та інтересів. Проте потрібно розуміти, що активність сторін відображає приватноправові засади змагального процесу, а активність суду – публічно-правовий інтерес в ефективності здійснення правосуддя. І якщо раніше приватноправовим інтересам заінтересованої особи у цивільному судочинстві віддавалася перевага у регламентації інституту доказування, то наразі законодавець зважає також і на публічно-правові інтереси в межах зазначеного інституту. Разом з тим, на нашу думку, забезпечується реалізація принципу пропорційності та досягається розумний баланс приватних і публічних інтересів.

Особливістю оновленого цивільно-процесуального законодавства є посилення ролі та значимості підготовчих дій, а тому основна частина роботи щодо збирання доказів і їхнього подання реалізується саме на стадії, яка передує підготовчому судовому засіданню (зокрема, під час подання заяв по суті спору) та безпосередньо на ньому. Адже саме на цьому етапі ЦПК зобов'язує сторони подати клопотання, заявлення яких пізніше не допускається. Позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом

з поданням позовної заяви. Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи. До того ж ЦПК України встановлює обов'язок для особи, яка подає докази до суду, попередньо надіслати їхні копії (крім речових доказів, а також випадків, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду у електронній формі, або є публічно доступними) іншим учасникам справи. Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їхніх копій іншим учасникам справи.

Цивільний процесуальний закон із метою не допустити відволікання уваги суду на дослідження доказів, які не мають значення для справи, встановлює вимогу про належність доказів. Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Сторони мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Сторонами у цивільному процесі є позивач та відповідач. Тоді виникає питання, якщо у справі беруть участь треті особи, які заявляють з самостійні вимог на предмет спору, чи мають вони право обґрунтовувати належність конкретного доказу? Вбачається, що мають. Ці особи мають усі процесуальні права та обов'язки позивача. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. Так, наприклад, прокурором було пред'явлено позов до суду про визнання договору купівлі-продажу недійсним на підставі ст. 224 ЦК України. Продавцем нерухомості була неповнолітня особа. Під час судового розгляду прокурором було в якості доказу надано постанову про порушення кримінальної справи проти нотаріуса, який посвідчував вище згаданий договір. Суд прийняв цей доказ як належний до справи. Але лише вирок суду у кримінальній справі може бути доказом. Тому що, доки вина нотаріуса не буде доведена, він не може вважатись винним. Якщо все ж таки суд прийняв цей доказ, то він повинен був зупинити провадження у справі. Правило про належність доказів знаходить своє відображення і в нормах, які стосуються окремих видів доказів. Так, особа, яка заявляє клопотання про виклик свідка, про забезпечення або витребування доказів, обов'язково повинна вказати, які обставини можуть бути ними встановлені. Така вказівка дає суду змогу визначити, чи має відношення цей доказ до справи, та вирішити питання про допуск або витребування доказу. Наприклад, при розгляді справи про визнання правочину недійсним на підставі ст. 226 ЦК України, доказом недієздатності особи буде рішення суду про визнання особи недієздатною, тому якщо позивач заявить клопотання про виклик свідків або витребування інших доказів на підтвердження цього факту, суд йому в цьому відмовить. Також можливі випадки, коли докази є належними до справи, але вони втрачають свою цінність через те, що обставини або факти, які вони можуть підтвердити, вже підтверджені багатьма іншими доказами. Таким чином, належність доказів

пов'язується не з кількістю цих доказів, а з їх якістю, тобто з тим, яку інформацію вони в собі містять, як пов'язані з фактами, які підлягають встановленню в справі, і через цей зв'язок можуть підтвердити чи спростувати їх. Наприклад, таким зв'язком у справах про стягнення заборгованості за договором позики з позичальника володіють наступні докази: письмовий договір позики; розписка позичальника в одержанні [2] суми позики; лист позичальника, який свідчить про визнання позики. Ці докази можуть підтвердити чи спростувати факт укладення договору позики. Допустимість засобів доказування є однією з найважливіших умов, які забезпечують законність і обґрунтованість судових рішень. Допустимість судового доказу – це відповідність його процесуальної форми (засобів доказування) вимогам закону. В ЦПК України закріплено правило щодо допустимості доказів. Правило про допустимість доказів має загальний та спеціальний характер[3]. Загальний характер міститься у ч. 1 ст. 78 ЦПК, в якій зазначено, що суд не бере до розгляду докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Ця норма стосується всіх без виключення доказів незалежно від категорії справ та позовних вимог. Виходячи з положень вказаної норми вбачається, що при розгляді справи суду обов'язково необхідно з'ясувати, з якого джерела отримані надані сторонами докази (наприклад, у разі визнання недійсним правочину, укладеного внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою його стороною, судом не може бути прийнятий такий доказ, як запис телефонної розмови його представника з другою стороною правочину, отриманий незаконним шляхом). Але виникає питання, як суду визначити джерело цих доказів, бо більшість з них сторони збирають поза залом судових засідань. Суд, якщо в нього виникають певні сумніви щодо джерела чи достовірності доказів, має це перевірити. В цивільному процесі можливі випадки, коли ті або інші обставини повинні бути підтверджені певними засобами доказування, і не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. В цьому випадку, ми вже ведемо мову про спеціальний характер правила допустимості, адже він стосується лише окремих категорій справ. Спеціальний характер правила допустимості конкретизується в нормах матеріального права. Він передбачає, що підтвердження обставин по деяким категоріям справ можливо лише певними засобами доказування (наприклад, проведення судово-психіатричної експертизи при визнанні особи недієздатною) або використання певних засобів доказування є забороненим для підтвердження обставин справи (наприклад, заборона використання такого засобу доказування як показання свідків при запереченні стороною факту вчинення правочину, у разі недодержання сторонами обов'язкової письмової форми такого правочину). Недодержання судом цих вимог закону, тягне скасування постановленого на основі таких доказів судового рішення. Треба зазначити, що правила допустимості судових доказів, які приписують для встановлення окремих обставин

справи використання певних засобів доказування, не звільняють суд від обов'язку оцінювати достовірність таких доказів з урахуванням усієї сукупності зібраних у справі доказів. Щоб правильно визначити допустимість того чи іншого доказу, необхідно перевірити не тільки відповідність процесуальної форми доказу вимогам закону, але й дотримання передбаченого законом процесу його формування. Результатом порушення вимог закону, які ставляться до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, є недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, під час розгляду справи. Належність до справи кожного доказу визначається судом. Суд сам вирішує, який доказ може, а який не може містити відомості про обставини справи. Допустимість же засобів доказування встановлена законом [4]. В науці цивільного процесу, крім належності та допустимості доказів, виділяють ще й достовірність (вірогідність) доказів та достатність доказів. Достовірність (вірогідність) доказу означає, що інформація, яка отримана з певного доказу, відповідає дійсності. Переконавшись у достовірності доказу, означає з'ясувати чи відповідає копія документу оригіналові, чи правдиві показання дає свідок і т.д. На практиці перевірити достовірність доказу не завжди легко, але суд повинен докласти до цього всіх зусиль. Зокрема, коли мова йде про показання свідків, суд обов'язково з'ясовує їх відношення зі сторонами, уточнює джерело їх обізнаності і т.д. При визначенні достовірності доказу, необхідно враховувати джерело надходження цього доказу. Достатність доказів – це така кількість доказів, яка дозволяє зробити висновок про достовірне існування або відсутність певних фактів. Тому, можна говорити, що доказів достатньо тоді, коли суд може вирішити справу по суті [5].

Хоча ЦПК України використовує термін «засоби доказування», він не містить дефінітивної норми, яка б містила визначення засобу доказування. В науці цивільного процесуального права більшість науковців дотримуються думки про те, що засіб доказування – це процесуальна форма доказу, форма вираження доказів. І саме ця процесуальна форма відмежовує судовий доказ від всіх інших доказів, які використовуються в інших сферах людської діяльності [6]. Так, фактичні дані та інші обставини, які мають значення для вирішення справи, встановлюються на підставі таких засобів доказування як пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідки, показів свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів. Більшість вчених-процесуалістів, дотримуються думки, що цивільний процесуальний закон дає вичерпний перелік засобів доказування. Але існує і інша точка зору, а саме, що зазначений перелік не є вичерпним. Автори іншої точки зору пропонують розглядати визнання обставини як засіб доказування, обґрунтовуючи це тим, що фактично визнання обставин сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, ототожнюється з поясненнями сторін та третіх осіб, а це є неприпустимим. По-перше, тому що

обставини, які визнаються, можуть мати змішаний характер (наприклад, коли обставина визнається поза залом судового засідання, вона може бути як поясненням, так і письмовим доказом); по-друге, вони не потребують доказування; по-третє, право визнати обставину є особистісним правом сторони (цим правом не наділений представник). Також, такі вчені як Решетнікова І.В., Д.М. Чечот пропонують використовувати термін «докази» та «засоби доказування» як синоніми, оскільки вони тісно пов'язані між собою. І сам законодавець в деяких випадках не розмежовує ці поняття, наприклад, в переліку засобів доказування називає їх доказами (письмові докази, речові докази). Але при цьому, автори цієї точки зору звертають увагу на необхідність в деяких випадках все ж розмежувати ці поняття. Автори цього підручника таку точку зору не підтримують, оскільки в даному випадку мова йде про ототожнення змісту (фактичних даних) з процесуальною формою (засобом доказування). Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Висновок. На підставі викладеного, можна зробити висновок проте, що відокремлено, але у взаємозв'язку повинні розглядатись такі категорії, як доказування та засоби доказування, оскільки доказування є процесом діяльності суду та учасників справи щодо встановлення фактичних обставин, а засоби доказування є формою закріплення доказів зі справи та обґрунтовано розумний баланс функцій сторін та суду під час доказової діяльності.

Допустимість доказів у цивільному судочинстві поєднує в собі три аспекти: вираження доказу у формі одного із засобів доказування, що визначені законом; законність процедури отримання доказів; можливість підтвердження певних обставин справи лише тими засобами доказування, які законом визначені як єдині, що можуть забезпечити таке підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васильєв С. В. Цивільний процес : підручник / С. В. Васильєв. – К. : Алерта, 2019. – 506 с.
2. Грось Л.А. Научно-практическое исследование влияния норм материального права на разрешение процессуально правовых проблем в гражданском и арбитражном процессе. – Хабаровск, 1999. – С. 204. 14.
3. Решетникова И.В. Доказывание в гражданском процессе: учеб.-практ. пособие. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – С. 85.; С.В. Васильєв. Цивільний процес. Навч. посібн. – Х.: Еспада, 2009. – С. 132
4. С.В. Васильєв. Цивільний процес. Навч. посібн. – Х.: Еспада, 2009. – С. 133.
5. Гражданский процесс: Учебник / Отв. ред. проф. В.В. Ярков – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 229.
6. Практикум по гражданскому процессу: Учебное пособие с программами по общему курсу гражданского процесса и спецкурсами (спецсеминарами), с примерной тематикой курсовых и дипломных работ. 2-е изд., исправ. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. М.: Издательский Дом «Городец», 2010. – С. 69.

Рудько К.А. Доказування у цивільному процесі України

Судове доказування є всебічне, повне, об'єктивне з'ясування всіх обставин, що мають істотне значення для правильного розгляду і вирішення справи. Обов'язок забезпечити в ході провадження повноту доказового матеріалу, що дозволяє встановити істину у справі в цивільному процесі, покладений на сторони, інших юридично заінтересованих у вирішенні справи осіб та суд.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України.

У справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України "Про запобігання корупції" іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача.

Тобто, практично у всіх справах, саме на сторони, особливо на позивача лягає обов'язок довести ті обставини на які він посилається.

Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів

Що ж стосується положень цивільного процесуального кодексу України, то вони відбивають публічно-правові засади цивільного судочинства та спрямовані на забезпечення добросовісності процесуальної поведінки учасників справи в умовах змагальної моделі судочинства, виходячи із принципу пропорційності, що покликаний забезпечити баланс приватних та публічних інтересів під час відправлення правосуддя у цивільних справах.

У статті проаналізовано питання обов'язку доказування та подання доказів у цивільному процесі при поданій позовної заяви до суду та під час розгляду справи.

Ключові слова: цивільний процес, доказування, позивач, подання доказів, клопотання про витребування, відповідач.

Rudko K.A. Evidence in the civil procedure of Ukraine

Forensic evidence is a comprehensive, complete, objective clarification of all the circumstances that are essential for the proper consideration and resolution of the case. The obligation to ensure the completeness of the evidence during the proceedings, which allows to establish the truth in the case in civil proceedings, imposed on the parties, other legally interested persons in the case and the court.

Each party must prove the circumstances to which it refers as the basis of its claims or objections, except as provided by the CPC of Ukraine.

In cases of application by the manager or employer or threat of application of negative measures to the plaintiff (dismissal, coercion to dismissal, disciplinary action, transfer, certification, change of working conditions, refusal to appoint to a higher position, reduction of salary, etc.) in connection with the notification by him or his relatives about possible facts of corruption or corruption-related offenses, other violations of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" to another person the obligation to prove that the decisions taken, actions taken are lawful and were not motivated by the actions of the plaintiff or his relatives to implement this notice, rests with the defendant.

That is, in almost all cases, it is the parties, especially the plaintiff, who have the obligation to prove the circumstances to which he refers.

Proof cannot be based on assumptions.

The court may not collect evidence relating to the subject matter of the dispute on its own initiative, except for the demand of evidence by the court in case it has doubts about the conscientious exercise by the parties of their procedural rights or fulfillment of obligations regarding evidence.

As for the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine, they reflect the public law principles of civil proceedings and are aimed at ensuring the integrity of the procedural conduct of participants in the adversarial model of justice, based on the principle of proportionality to balance private and public interests in the administration of justice. in civil cases.

The article analyzes the issue of the obligation to prove and present evidence in civil proceedings when filing a lawsuit in court and during the trial.

Key words: civil process, proving plaintiff, submission of evidence, petition for claim, plaintiff, defendant.